

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לד, תשמ"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

"זקן גדול"

ב'לשוננו לעם' מחזור לג, עמ' 79, העירותי על הביטוי "זקן גדול", שאינו רשום במילונות, וצינתי: "למשל, ב'הדר זקנים' (בעלי התוספות) בפרשת שמות: פי בלעם היה זקן גדול באותו זמן".

כתבתי "למשל", משום שבזכרונני היה, שביטוי זה מצוי בדברי הראשונים, ולא הזכרתי את 'הדר זקנים' אלא לדוגמה. כך, למשל, שגור הרבה הביטוי הזה בדברי בעל 'יחוסני תנאים ואמוראים': בערך רב חייא בריה דרבה בר נחמני (עמ' רצד): "ורב חסדא ודאי זקן גדול היה". וכן בערך זוטרא (עמ' קיב): "ורב זוטרא בר טוביה נראה פי זקן גדול היה". וכן בערך ר' יהושע בר קרחה (עדיין בכתב-יד): "שהרי ר' יהושע בן קרחה זקן גדול היה". ובערך ר' יהושע בן לוי (פנ"ל): "וזה ר' יהושע בן לוי נראה זקן גדול היה". ועוד.

סבור הייתי שביטוי זה לקוח מלשון הדיבור שלהם, ולא הרפיתי לדקדק בו. והנה ראיתי, שביטוי זה נמצא כבר במקורות התלמוד!

שנינו ביבמות דף טז ע"א: "בימי רבי דוסא בן הרפינס התירו צרת הבת לאחין. והיה הדבר קשה לחכמים מפני שחכם

גדול היה ועיניו קמו מלבא לבית המדרש" וכו'.

"שחכם גדול", כך בדפוסים החדשים. ובדפוסים הישנים שראיתי, עד באזל של"ט ועד בכלל: ש ז ק ן ג ד ו ל ; ומדפוס קראקא ואילך — כמו בדפוסים החדשים, ולא יכולתי לברר לפי שעה, על-סמך מה תיקנו. אף בחידושי אגדות של המהרש"א ישנו עדיין "זקן גדול"! ואף בכתבי-היד, פגון פ"י מינכן וקטע גניזה ב'גנוזי תלמוד בבלי', למשל, ל"זקן גדול". וכך אף בסדר אליהו זוטא פרק א. וזכר לגרסה זו ישנו אף ב'עין יעקב': מפני שחכם גדול וזקן ועיניו פהות מלבא לבית המדרש. וב'ילקוט שמעוני', תהלים רמז תשלא: וזקן מאד היה ועיניו פהו וכו'.

ו"זקן מאד" הוא בנדאי ניסוח מאוחר של "זקן גדול".

אם כן "זקן גדול" הוא ביטוי מאושר במקורות התלמוד. ונחלקו הנוסחאות בנוסח "ועיניו קמו" שבדפוסים החדשים. כך אף בדפוס ויניציא ובאזל וקראקא שס"ה. ובקטע הגניזה הנ"ל, והוא פלשון הפתוב מ"א יד, ד (שמו"א ד, טו: קמה). בכ"י מינכן ודפוס פיזארו וילקוט הנ"ל: "פהו", פלשון הרגיל במקרא ובלשון חכמים ובארמית. והרי לפנינו עוד נקודה ביחס שבין לשון המקרא ולשון חכמים, כי נראה קרוב ש"קמו" הוא הלשון שיה מעיקרו.

הנוסח "זקן גדול" נמצא אף ב'מנורת המאור', אלנאווה, חלק שלישי, עמ' 56: "מפני שחכם גדול וזקן גדול הוא ועיניו פהו" וכו'.

וכתב ר"מ המאירי בהקדמתו ל'בית הבחירה', שנדפסה בראש 'בית הבחירה' לאבות: "ואע"פ שאמרו שם, שר' דוסא בן הרפינס שהיה זקן מופלג ביותר" וכו'. לפי דרכו של

המאירי קשה לחשוב, שהוא פירש את העניין כפשוטו, שר' דוסא האריך ימים כל כך, שראה את חגי הנביא. ודאי אף לפניו היה הנוסח "זקן גדול". ומפורש כתב ב'בית הבחירה' ליבמות, עמ' 47: "לא שהגיעו ימיו של רבי דוסא לימיו של חגי הנביא, [אלא] שקבלה מומחית היתה בידו על כך".

ט ו ב י ה פ ר ך ש ל (ניו יורק)

הצורה "מְדַרְשׁ"

כבר העירו חוקרי יידיש, כי ייתכן שהצורה שמבטאים בה ביידיש מלים עבריות מסוימות — אינה אלא קריאה עתיקה של אותן המלים, שהייתה רגילה בגלילות אשכנז, אך נשתכחה ברבות הימים.

נראה, שפך הוא הדבר לגבי המלה מדרש, אשר מבטאים אותה ביידיש במ"ם ורי"ש סגולות.

בסידורים אשכנזיים ישנים מצויה המלה מְדַרְשׁ (פרקי אבות, פרק א), כשהמ"ם סגולה והרי"ש קמוצה. צורה זאת נדחתה מן הסידורים בדורות מאוחרים (כשם שנדחתה מהם הצורה רְפִי (רי"ש חרוקה), הנוהגת בעדות שונות, מפני הצורה רְפִי (רי"ש פתוחה).

על "מדרש" (במ"ם סגולה) העיר רבי יעקב עמדין בפירושו למשנה "לחם שמים" (ברכות פרק ד, משנה ב):